

una topografia mèdica de girona de l'any 1812

per
ANTONI SIMON I TARRÉS

A l'Europa del segle XVIII el sorgiment d'una consciència social enfront de la malaltia, junt amb la ideologia il·lustrada que confia amb el progrés i la raó, propicien l'aparició de les topografies mèdiques. En totes elles hi és comuna la filosofia que una distribució racional de les activitats humanes en un entorn urbà i geogràfic, oferiria un màxim de salut i evitaria la major part de les malalties.

A Espanya aquestes topografies apareixen —amb cert retard respecte a la resta d'Europa— en aquelles zones que o bé han estat els primers focus de la industrialització com el País Basc i Catalunya, o bé han posseït influència liberal com Cadis. Durant el segle XIX, institucions mèdiques mínimament progressistes, com l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, les fomentaren a través de concursos públics.

Hi ha, doncs, tot un conjunt de topografies mèdiques de gran vàlua de cara a obtenir dades demogràfiques, laborals, industrials, sanitàries en general, sociològiques, climatològiques, etc. Així tenim la que sobre València féu Peset i Vidal (publicada el 1878), la d'Alacant per Evarist Manero (1882), de Reus per Antòni Aluja (1887), de Manresa per Pere Pallà (1906), d'Olot per Pere Caselles Coll (1849), de Badalona per Joaquim Tuixons (1903)...⁽¹⁾

De Girona tenim coneixement de la topografia mèdica feta per Francesc GELABERT i RIERA el 1801,⁽²⁾ la de J. OLIU i PAGÈS el 1882,⁽³⁾ i aquesta que ara presentem d'Antoine GILLY de l'any 1812. La topografia de GILLY resulta un fulletó de difícil consulta; publicada en francès a Perpinyà, no es troba a cap Biblioteca o Arxiu de Girona, i hem fet la seva traducció al català d'un exemplar dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Caixa II (bis), ll.2.⁽⁴⁾

D'Antoine GILLY poca cosa en sabem; les nostres recerques sobre la seva persona a l'Arxiu Municipal de

- (1) Sobre les topografies mèdiques i la situació general de la medicina espanyola al segle XIX: COMENGE, L.: **La medicina en el siglo XIX. Apuntes para la historia de la cultura médica en España.** Tom I (únic publicat), Barcelona, 1914; CARRERAS ARTAU, T.: **Estudios sobre médicos-filósofos españoles del siglo XIX.** Barcelona, 1952; LÓPEZ PIÑERO J. M.^a, GARCÍA BALLESTER, L. FAUS SEVILLA, P.: **Medicina y Sociedad en la España del siglo XIX.** Madrid, Sociedad de Estudios y Publicaciones, 1964. MARCET, P. i RAMOS, E.: Article "Topografies mèdiques" al **Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans.** Barcelona, Ed. 62, 1979.
- (2) GELABERT, F.: **Essai sur la Topographie médicale de Gironne.** Montpellier, 1801. Hi ha una traducció al castellà a **Revista de Gerona**, XIV (1890).
- (3) OLIU i PAGÈS, J.: "Estudio médico-topográfico de Gerona", **Memoria de la Academia de Medicina de Barcelona** (1882).
- (4) La memòria d'en GYLLI (el text francès) constitueix l'apèndix n.º 7 de la meua tesi doctoral **La crisis del Antiguo Régimen en Girona** UAB, 1983.

Gilly examinà les epidèmies que patí Girona el 1811 i el 1812.

Girona han resultat infructuoses. Tot sembla indicar que es tracta d'un personatge —com tants d'altres— que anà seguint l'exèrcit i la intendència franceses, potser sota la protecció d'alguna autoritat (al fulletó hi ha una àmplia dedicatòria de lloança al General Decaen), car la seva estada a Girona és ocasional.⁽⁵⁾

Quant al contingut de la topografia, GYLLI examina les causes de les epidèmies que patí la Ciutat els anys 1811 i 1812. L'anàlisi científica de GYLLI no satisfé algun metge gironí (potser el doctor VIADER) que el replicà a la **Gazette de Gironne** de la manera següent: "Leyendo su discurso se ve claro que M. Gilly sólo ha visto por el forro el estudio de la ciencia medical, o bien que ya no se acuerda de él, y que está muy distante de llegar a la cumbre de sus progresos".⁽⁶⁾ Sense entrar en una valoració mèdica —que no ens correspon—, resta clar que un dels objectius de GILLY és fer propaganda d'una sèrie de productes farmacèutics per aliviar els perills de contagi que, tal com diu en la seva memòria, podien ser adquirits a la seva botiga de la Cort Reial.

MEMÒRIA TOPOGRÀFICA MÈDICA

Que tracta de les causes accidentals de les malalties epidèmiques a Girona els anys 1810 i 1811, i de com prevenir-les,

Per Antoni GILLY, farmacèutic, c/ de la Cort, a Girona.

A Perpinyà,
de la Impremta de J. Alzine, any 1812

A sa Excellència el General, Comte de CAEN, Gran Oficial de la Legió d'Honor, Comandant en cap de l'exèrcit de Catalunya, i Governador General d'aquesta província.

Monsenyor,

M'ha guiat a redactar aquesta memòria que tinc l'honor d'adreçar-vos, el desig del bé públic; cap interès personal no m'ha inspirat. Aquest afany no arribaria a res, no produiria res, si un gran funcionari, un guerrer que reuneix el desig de fer el bé i el poder de complir-ho, no tingués la possibilitat d'estampar al meu projecte el segell de l'execució.

És gràcies a vós, Monsenyor, és gràcies a vós sol que els habitants de Girona i els valents defensors

(5) En una relació d'estrangers feta per l'Ajuntament el març de 1814, ja no apareix GYLLI. AHMG: A. M. Manual d'Acords de 1814, entre fols. XXI i XXII.

(6) **Gazette de Gironne**, n.º 56 (12 de juliol de 1812).

que hi viuen, trobin un alleujament en els seus mals: si vós digneu rebre l'homenatge d'aquesta memòria que tinc l'honor de presentar-vos; si vós la creieu susceptible de produir els bons efectes que d'ella espero, posant-la sota els vostres auspicis: adreçant-vos-la, Monsenyor, aprofito l'ocasió per manifestar-vos a la vegada, el desig del bé públic que m'ha animat, i el profund respecte amb què tinc l'honor de ser,

de sa Excel·lència,
Monsenyor,

El molt humil i molt obediènt servidor
A. GILLY

EXÈRCIT DE GIRONA
ESTAT GENERAL MAJOR

A la Comandància General a Girona
el 5 d'abril de 1812

Sa Excel·lència el General en cap ha rebut, Monsenyor, la vostra memòria sobre les causes de les febres a Girona, i com prevenir-les.

Sa Excel·lència només pot aplaudir l'afany que us anima. Ha llegit la vostra obra amb interès, i m'ha encarregat de dirigir-vos els seus agraïments.

Tinc l'honor de saludar-vos amb consideració,

El General de brigada, Baró de l'Imperi, cap de l'Estat Major general,

J. HAMELINAYE

Al senyor GILLY, Farmacèutic,
c/ de la Cort a Girona

MEMÒRIA

Fa dos anys que una malaltia colpejà la majoria dels habitants de la ciutat de Girona; els estrangers així com els indígenes, també en són víctimes.

Emocionat pel destí dels meus semblants, i animat per un sentiment d'humanitat, em vaig esforçar per investigar les causes d'aquella plaga destructora, i penso haver-les trobat; quina felicitat si és just el que he trobat i si el resultat de les meves observacions poguessin ésser útils als meus Conciutadans!

D'una banda, les immundícies de la ciutat, compostes de matèries vegetals i animals són dipositades fora de la porta de Barcelona, damunt el corrent del riu Onyar.

MÉMOIRE

TOPOGRAPHIQUE MÉDICAL,

Sur les causes accidentelles des maladies épileptiques à Gironne, pendant les années 1810 et 1811, et sur les moyens de les prévenir,

Par ANTOINE GILLY, pharmacien, rue de La Cort, à Gironne.

A PERPIGNAN,
DE L'IMPRIMERIE DE J. ALZINE, AN 1812.

A aquestes matèries, que resten més o menys llarg temps acumulades, fermenten i preparen les substàncies aeriformes, o gas pútrid, que han d'infectar l'aire, s'hi afegeixen les clavegueres de les latrines de la vorera dreta del riu on l'aigua s'estén tan sols durant les inundacions; aleshores, el desbordament diposita bancs fangosos, i aquell llim pútrid passa per fi al seu darrer grau de fermentació; llavors els gasos nitrogen i hidrogen s'escapen; aquests gasos no es combinen, ja que la seva combinació donaria lloc a la formació d'amoníac; però separats i enduts pels vents del sud, que bufen gairebé tot l'estiu s'escampen per la ciutat on corrompeixen l'aire atmosfèric convertint-se en el germen de les malalties que s'hi observen.

D'altra banda, la situació topogràfica de la ciutat, a la vora de dos rius, a l'est d'una plana envoltada de muntanyes que contenen en el seu si quantitats importants de mines de ferro i de sofre i que desprenen moltes matèries inflamables: els efectes meteorològics que es manifesten a l'estiu amb freqüents i terribles huracans ho demostren.

La fondalada, en el recinte d'aquestes muntanyes, a l'oest de Girona, és tallada pel riu Ter que, deixant-hi escapar diversos canals, forma basses fangoses; aquest llim vegetal desprén un gas hidrogen en quantitat, que per la seva deletèria impregna l'aire fins lluny.

Les calors dels mesos de juliol i agost són el moment en el qual la fermentació pútrida esdevé més forta, i aleshores l'aire més infectat desenvolupa les malalties; aquest element que omple la nostra atmosfera, i que, per la seva puresa, ens fa portar una vida dolça i

tranquila, es compon en les seves justes proporcions, de 73 parts de nitrogen, de 23 d'oxigen i de 4 d'àcid carbònic, mantinguts en l'estat de fluïdesa per la presència del calòric.

En aquest estat de puresa és llavors més propi el manteniment de la vida animal i vegetal; els individus que componen aquestes dues classes abundants absorbeixen els uns l'oxigen, els altres el nitrogen, i els substitueixen per la reproducció en ordre invers.

L'aire pur, gràcies a la seva facultat dissolvent es carrega per sobreabundància amb cossos estranys; aquí, absorbeix el gas pútrid o els miasmes; així alterat, és contrari a la salut, i diposita en la sang el germen de les malalties que es desenvolupen diferentment, segons el curs d'altres agents.

A Girona, l'aire no és quasi batut pels vents del nord que, remouent fortament les onades de l'aire, el depuren i el desplacen contínuament.

Si es fessin experiments amb l'aire agafat per sobre de l'Onyar, en el bell mig de la ciutat, i en la seva part més alta, s'obtidrien segurament resultats diferents, respecte als seus diversos graus de puresa.

Segon agent infectant: la descomposició de vint mil cadàvers enterrats poc profundament als voltants de la ciutat, en el jardí de l'hospital militar, en el camp fora del raval, dit dels Carmelites, a l'est del Cementiri; camps i jardins que, per molts anys, haguessin hagut d'ésser sense cultius i que, malgrat tot, han estat llaurats i sembrats ja en el primer any.

La infecció dels cadàvers era poc suportable, segons el testimoni dels habitants del raval.

Tercer agent: les irrigacions que a l'estiu es practiquen a la ciutat, provoquen uns vapors que fan l'aire espès i humit; s'hi ha d'afegir la proximitat de dos rius que provoquen boira quasi permanentment.

Les aigües que circulen al peu de les muralles, i que, en diversos indrets s'estanquen, són també altres causes de la depravació de l'atmosfera. La humitat de l'aire és físicament demostrada per les rosades abundants que tenen lloc durant les fortes calors de la canícula, per una pujada i una baixada cada vint-i-quatre hores, per una pluja o rosada quotidiana, que ens ha més que demostrat el seu caràcter pernicios, que ens ha segat una part de l'exèrcit durant el setge de la ciutat.

La llei de salubritat que regeix els regadius a França no pot ser aplicable a Girona, o ha de tenir una aplicació inversa, prescrivint que es facin focs de flama viva, cada dia, en tots els carrers de la ciutat, i sobretot en els que són vora l'Onyar.

A França, i essencialment en els departaments meridionals, l'aire és infinitament enrarit, tan sec que amb prou feines s'hi pot respirar i aquesta sequedat de l'atmosfera fa també les nits molt càlides; normalment les pluges acaben el maig, i no tornen a començar

abans del setembre; en l'interval, l'extrema dilatació de l'aire provoca una infinitat de malalties inflamatòries com són: fluxions de pit, pleuresies, peripneumonies, esquinàncies i febres inflamatòries, totes elles gairebé desconegudes en aquest país.

Per portar remei a aquesta aridesa de l'aire, es manat i útil de fer corre l'aigua pels carrers o de refrescar-los amb regades freqüents.

La proximitat de l'hivern calma, normalment, aquestes malalties, sense destruir-ne del tot el germen; sempre en queda una part que esperant el temps de les calors per sortir de la torpor en què el fred els havia sumit, i servir, per dir-ho d'alguna manera, de llevat a noves fermentacions pútrides.

La proximitat del foc, del qual el gas carbònic purifica les nostres vestimentes, també és de les causes que deturen per un temps els progressos de les malalties, però que no les destrueixen.

Per respondre a les objeccions que es poden fer respecte a les regades que jo contradic, a Girona, pot dir-se: no és l'aigua l'absorbent de les matèries heterogènies? No es prescriu en els hospitals i altres llocs infectats, per a absorbir els miasmes? Contestaré que sí; però, quan l'atmosfera dels voltants és massa humida i quan està sobrecarregada de miasmes, no és llavors insalubre? I per purificar-la, no cal recórrer al foc de flama viva o al perfum desinfectant de muriat sòdic i d'àcid sulfúric? El primer enrareix l'aire i l'altre absorbeix el nitrogen o gas infectant.

Quant a la meva pregunta referent a la descomposició animal, pot afegir-s'hi: els autors antics no ens presenten exemples dels bons efectes de l'exhalació dels panteons de les esglésies i dels cementiris, i que havien detingut els terribles efectes de la pesta?

Contestaré de nou que sí.

En primer lloc, aquesta exhalació dels panteons és la mateixa que la d'un cadàver en la seva descomposició? I encara que ho fos: qui sap si no és un agent neutralitzador del vici pestilent, així com a vacuna neutralitzador del vici variòlic? I afegiré: s'ha vist mai utilitzar-la en algun cas? Ben segur que no, car fa més de trenta anys que és manat d'inhumar lluny de les ciutats; les esglésies, llavors infectades, donaven molts exemples funestos.

Les febres que s'han instal·lat a Girona són epidèmiques; afecten tots els individus amb els mateixos símptomes. Un decandiment general, ganes de vomitar, mals de cap, debilitat a les articulacions, són els signes precursors i consecutius de la malaltia en contra de la qual crec urgent d'utilitzar els mitjans adients a fi d'extirpar els miasmes i els agents que la produeixen: aquests mitjans són els següents:
1er. Portar i llançar les immundícies fora de la porta de França al curs del gran riu (el Ter);

2on. Desfer amb aigua corrent el llim fangós, i que les boques de les latrines permaneixin al peu de les cases a la part dreta de l'Onyar; donar a l'aigua tota l'extensió del riu, perquè s'endugui corrent avall totes les matèries putrefactes infectants;

3er. Encendre focs de flama viva a tots els barris de la ciutat, principalment al Mercadal i a tots els carrers estrets on l'aire circula difícilment;

4rt. Mantenir la màxima netedat a la ciutat i a l'interior de les cases;

5è. Deixar de fer les regades dels carrers i de les places;

6è. Desviar les aigües que circulen al peu de les muralles;

7è. Establir uns cubells urinaris portatius;

Dos, sota la volta del carrer de **la Cort**;

Dos, sota cadascuna de les voltes que arriben a les voltes de la plaça **de les Cols**;

Un, al carrer de la **Ferreteria Vella**, arribant a la plaça **del Vi**;

Un, a l'entrada del **pont de Fusta**.

Aquests cubells es buidaran dues vegades al dia;

La quantitat d'orina que s'estanca en aquests llocs els fa infectes i escampa per la ciutat molt de gas nitrogen.

OBSERVACIONS PARTICULARS

Les persones a les quals el servei no imposarà l'obligació d'exposar-se el matí o el vespre a la impressió de la rosada, principi primitiu de les malalties, observaran la regla de sortir només al matí que el sol haurà dissipat les boires, al vespre es privaran igualment de gaudir d'aquesta frescor enganyosa i perniciosa.

Segons els sistemes establerts en la meva memòria que precedeix, la influència de la calor immoderada en els dies dels mesos de juny, juliol i agost, així com les humitats fredes de les nits en aquestes mateixes èpoques, aporten un gran relaxament a les nostres fibres, que cal atenuar i aixecar amb tònic i estomàtics diaris, i que, mantenint la balança i l'equilibri, desperten els nostres esperits vitals, afavoreixen la digestió.

És ben sabut i cert que en els països, en els quals les influències humides,^(*) o per unes pluges freqüents, o per la proximitat dels rius, dels aiguamolls, afavoreixen unes boires contínues que ens mantenen en aquest estat de fluixedat i de debilitat, cal aixecar el sistema amb bons aliments, bons vins i bons estomàtics que la farmàcia ens ofereix; així ho són els vins tònic i estomàtics de genciana, que s'utilitzen cada matí en dejú: la dosi ha de ser de dues cullerades a boca, un moment abans de l'esmorzar, i dues cullerades la nit després de l'àpat; actuarà aleshores com un *preservatiu i un estimulant*; així com l'*esperit amarg de genciana*, en una dosi d'una cullerada només, cada matí; aquest és el primet mitjà.

El segon mitjà consisteix a aspergir la roba amb l'àcid acetós antisèptic, una o dues vegades a la setmana.

El tercer mitjà, que no és menys important, és d'assecar l'apartament on es dorm de preferència a qualsevol d'altre, car a la nit els porus són més oberts, i per tant s'ensuma més fàcilment la humitat; per dir-ho millor, s'enrarrirà l'aire de l'apartament amb un foc de flama lleuger.

El quart i últim mitjà és que, si un apartament fos infectat per l'estada d'un malalt, o bé situat a prop dels llocs on el gas animal es desenvolupa en abundància, s'utilitzarà el perfum desinfectant de Guyton-Morveau o gas àcid muriàtic.

Aquesta fumigació es pot fer reduïdament a les habitacions d'un malalt, com es fa en gran en els hospitals o presons, sense cap risc d'incomodat per al malalt o per als assistents.

PROPORCIÓ

Muriat sòdic (o sal marina) una unça
 Òxid negre de manganès dos grossos
 Aigua una unça
 Àcid sulfúric (o oli de vitriol) mitja unça

PROCEDIMENT

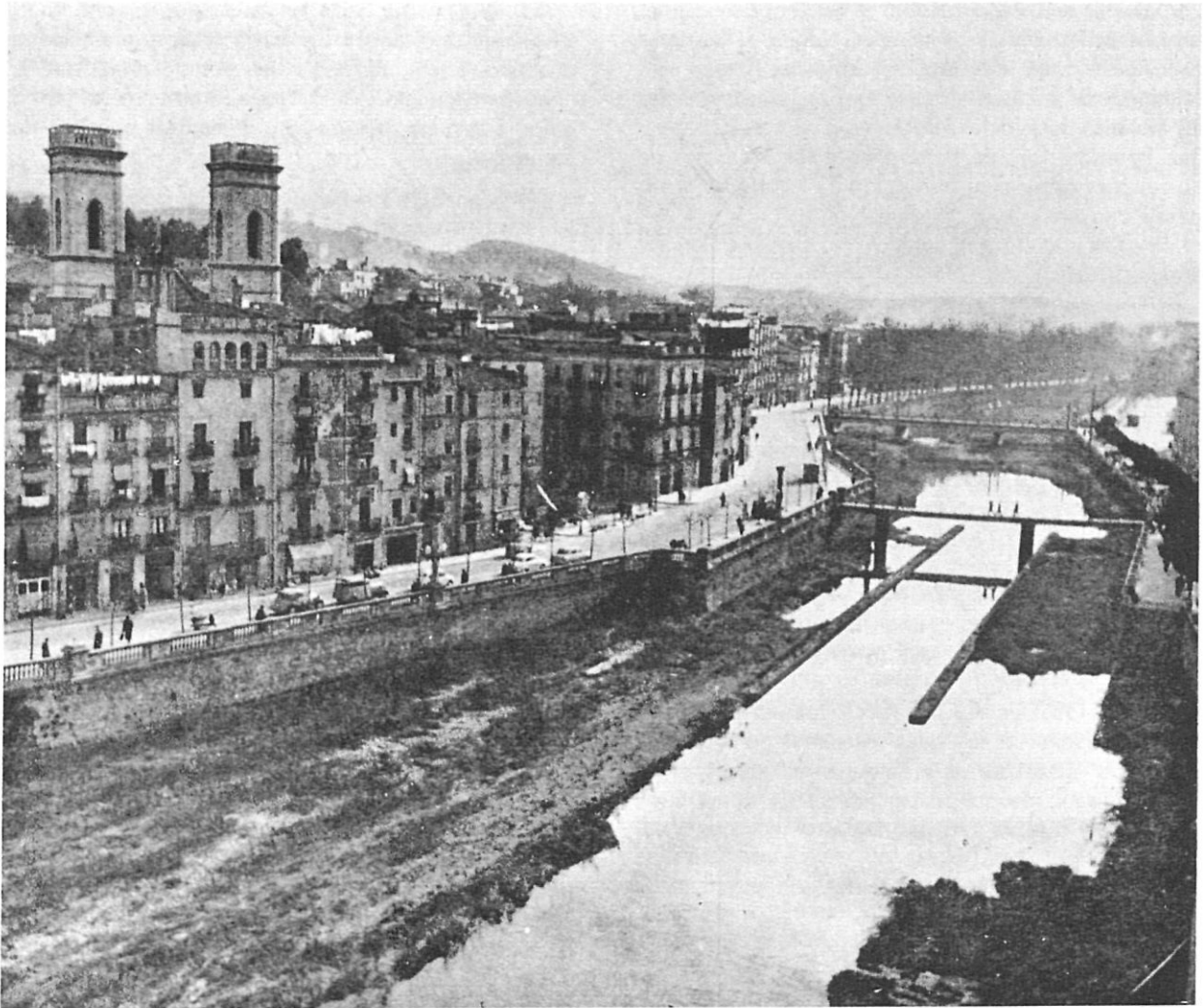
Posar un got de vidre o de terra vernissada, col·locat sobre cendres calentes, el muriat sòdic i el manganès en pols; vessar per sobre l'aigua i l'àcid sulfúric; a l'instant el gas es desprèn, provocant una lleugera picor, però no és dolent per als malalts, i per als assistents, com ja s'ha dit; es passeja el got per l'apartament i sota el llit, a fi que el vapor s'espandeixi pertot arreu i absorbeixi els miasmes.

Si hom desitja una evaporació lenta del gas neutralitzador, es farà la barreja en un flascó de cristall tapat lleugerament.

Amb la utilització dels preservatius que jo proposo, estic plenament convençut que hom no es veurà afectat per aquestes malalties febrils que, no solament fan pagar el tribut a tots els francesos, sinó també a tots els habitants nacionals.

Es retreu als espanyols la seva indolència i pesera, però els ve d'una prostració de forces, produïda per les causes més amunt esmentades, que no són *eliminades, ni per l'ús dels tònic, ni pels bons aliments*, ja que els espanyols viuen de manera sòbria.

(*) A Girona, les pluges i tormentes són freqüents, sobretot l'estiu; una boira envolta la ciutat des de les vuit del vespre fins a les vuit del matí; i, a més, els vents del sud, sud-est són els que bufen més sovint en totes les estacions; rarament els vents del nord, nord-oest vénen amb les seves violències, a desplaçar l'atmosfera en la qual vivim.

L'Onyar recull moltes immundícies de la ciutat.

Espero que les meves observacions podran preservar els meus compatriotes d'una malaltia, els efectes de la qual han sembrat el terror i han atemoritzat a tots!

Nota. Es trobarà el perfum desinfectant de Guyton-Morveau, així com el vi de genciana, l'àcid acetós antisèptic i l'esperit amarg de genciana, a can

M. Antoni GILLY, Farmacèutic, c/ de la Cort, n.º 406, a Girona.

Permís d'imprimir. Perpinya, 12 de juny de 1812

El general de Brigada, Prefecte del
Departament dels Pirineus Orientals
MARTIN